

Туристи як суб'єкти правовідносин використання природних ресурсів в Україні: загальна характеристика та правовий статус

*О. С. Семенець,
аспірантка кафедри
трудового, земельного і
екологічного права юридичного
факультету Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

Постановка проблеми та ступінь її наукової розробки. Під «суб'єктами правовідносин» розуміють їх учасників, які наділені певними правомочностями (правами та обов'язками), що визначають їх правовий статус. Такі правомочності розкриваються через категорії правоздатності та дієздатності, що об'єднуються у природноресурсову правосуб'єктність під якою розуміється здатність бути учасником природноресурсових правовідносин. Саме правосуб'єктність є відмінною рисою суб'єктів правовідносин, яка відрізняє їх від суб'єктів права. Юридична сторона природноресурсової правосуб'єктності полягає в законодавчому визнанні можливостей суб'єктів права брати участь у суспільних відносинах з приводу використання, охорони та відтворення природних об'єктів, ресурсів та комплексів [1, 26]. Чинне законодавство України виділяє таких суб'єктів природноресурсових відносин: народ України; держава в особі відповідних органів; територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування; юридичні особи у формі підприємств, установ та організації та їх об'єднань; фізичні особи, включаючи громадян, осіб без громадянства та іноземних громадян, іноземні держави та міжнародні організації. Аналогічними є суб'єкти правовідносин використання природних ресурсів для туризму. Вищезазначених суб'єктів можна розділити на дві великі групи: управомочених та зобов'язаних.

Управомоченими суб'єктами правовідносин використання природних туристичних ресурсів є їх учасники, які мають повноваження встановлювати та певним чином впливати на поведінку інших учасників відносин, а також регулювати природноресурсові відносини в цілому. До них належать: держава в особі відповідних органів влади, а також органи місцевого самоврядування, яким делегуються повноваження органів державної влади. Зазначені суб'єкти наділені правом визначати правовий режим природних туристичних ресурсів, включаючи порядок користування ними, екологічні вимоги до їх використання, відповідальність за їх неналежне використання, наділяти інших суб'єктів правовідносин певними правомочностями щодо природних туристичних ресурсів через надання у власність або користування тощо. До зобов'язаних суб'єктів правовідносин використання природних туристичних ресурсів належать всі інші учасники – фізичні та юридичні особи, а також міжнародні організації та іноземні держави. Дані суб'єкти є зобов'язаними по відношенню до управомочених, оскільки останні регламентують їх поведінку через законодавче закріплення відповідних прав та обов'язків, порушення яких тягне за собою відповідальність, заходи якої також застосовуються управомоченими суб'єктами. Нерівність управомочених та зобов'язаних суб'єктів пояснюється перш за все специфічною роллю держави, яку вона виконує у всіх без виключення правовідносинах, в тому числі і природноресурсових, та її головною функцією у таких відносинах – управлінською.

У статті досліджуються суб'єкти правовідносин використання природних ресурсів для туризму, зокрема, здійснено поділ суб'єктів на управомочених та зобов'язаних, дана їх загальна характеристика. Автором запропоновані визначення поняття «туристів-рекреантів» та класифікація таких суб'єктів залежно від виду туризму, а також детально проаналізовано їх права та обов'язки. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що туристи-рекреанти, як організовані, так і неорганізовані, реалізують свої права та обов'язки в системі права загального рекреаційного природокористування, яке потребує нагального закріплення на законодавчому рівні.

Ключові слова: туризм, рекреація, правовідносини використання природних ресурсів для туризму, суб'єкти туристичного використання природних ресурсів, туристи-рекреанти, право загального рекреаційного природокористування

Дослідженням суб'єктів рекреаційного природокористування займалися фахівці різних дисциплін, зокрема економісти (О. І. Мілашовська, Л. М. Черчик, М. С. Нудельман, Б. В. Буркинський, О. А. Воробйова), експерти з питань державного управління (З. В. Герасимчук, П. І. Гаман), юристи (А. Г. Бобкова, О. М. Ткаченко, А. М. Орлов).

Проте розробки науковців з даної тематики розкривають лише окремі аспекти досліджуваного питання. У зв'язку з цим, а також враховуючи інтенсивний розвиток рекреаційного природокористування, зокрема нагальну потребу у регулюванні відносин використання природних ресурсів для туризму, вважаємо, що визначення правового статусу та проведення загальної характеристики зобов'язаних суб'єктів правовідносин використання природних ресурсів для туризму в Україні є вкрай актуальним.

Спроба охарактеризувати суб'єктів права користування природними ресурсами рекреаційних територій була зроблена О. М. Ткаченко, яка поділяє всіх користувачів на фізичних та юридичних осіб. Серед фізичних осіб дослідниця виділяє дві категорії. До першої мають бути віднесені особи, які здійснюють зазначене користування шляхом реалізації свого природного права на відновлення духовних і фізичних сил організму в порядку загального користування – організовані та неорганізовані рекреанти. До другої категорії фізичних осіб треба відносити приватних підприємців, що здійснюють спеціальне використання природних ресурсів. Юридичні особи, як суб'єкти права користування природними ресурсами рекреаційних територій, також мають бути поділені на дві категорії. До першої категорії належать юридичні особи – власники туристських баз, баз відпочинку тощо, другу складають юридичні особи, які організують проведення культурно-видовищних заходів, підприємства громадського харчування та побутового обслуговування, а також підприємства, що здійснюють іншу діяльність, пов'язану із обслуговуванням та організацією дозвілля рекреантів [2, 78–79].

Слід зазначити, що у ст. 5 Закону України «Про туризм» [3] проведено класифікацію учасників відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності. Вони поділяються на дві великі групи:

а) суб'єкти туристичної діяльності – особи, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (туроператори; суб'єкти підприємницької діяльності, що надають туристичні послуги; фахівці туристичного супроводу; фізичні особи, які не є суб'єктами підприєм-

ницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення, харчування тощо; турагенти);

б) фізичні особи, в інтересах яких здійснюється туристична діяльність – безпосередні споживачі туристичних послуг.

Оскільки предметом нашого дослідження не є туристична діяльність, пропонуємо власну класифікацію зобов'язаних суб'єктів правовідносин використання природних туристичних ресурсів, взявши за основу класифікацію, проведену О. М. Ткаченко, та враховуючи положення Закону України «Про туризм». Отже, такими суб'єктами є:

1) фізичні особи, які поділяються на: (а) безпосередніх користувачів природних туристичних ресурсів для задоволення власних рекреаційних потреб (туристи); (б) користувачів природних туристичних ресурсів, які їх використовують з метою задоволення рекреаційних потреб туристів (так звані побічні користувачі); (в) фізичних осіб-підприємців, які організують використання природних туристичних ресурсів іншими особами – туристами та побічними користувачами; (г) фізичних осіб-підприємців, у власності або користуванні яких знаходяться об'єкти та комплекси туристичного використання, в тому числі об'єкти стаціонарної рекреації на території яких розміщені природні туристичні ресурси, та які надають їх у користування туристам та побічним користувачам;

2) юридичні особи, які поділяються на: (а) осіб, які організують використання природних туристичних ресурсів іншими особами – туристами та побічними користувачами; (б) осіб, у власності, користуванні або в управлінні (віданні) яких знаходяться об'єкти та комплекси туристичного використання, в тому числі об'єкти стаціонарної рекреації на території яких розміщені природні туристичні ресурси, та які надають їх у користування туристам та побічним користувачам.

Розглянемо більш детально таку категорію суб'єктів, як туристи. Визначення поняття «турист» міститься у ст. 1 Закону України «Про туризм» [3] згідно з якою, *турист* – це особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з незабороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін. Аналогічне визначення поняття «турист» міститься у довідковій літературі [4, 66]. Із запропонованої законодавчої

дефініції, можна визначити юридичні ознаки туриста. Це – фізична особа (громадянин України, іноземець, особа без громадянства), яка: а) здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою; б) здійснює подорож, терміном від 24 годин до одного року (тобто особа, яка здійснює подорож Україною або до іншої країни за межами вказаного строку не набуває чи втрачає правовий статус туриста); в) не здійснює у місці перебування будь-яку оплачувану діяльність (окрім епізодичної нерегулярної оплачуваної роботи, яка не є основною метою подорожі); г) зобов'язується залишити країну або місце перебування в зазначений строк (зобов'язання залишити країну має місце при здійсненні міжнародного туризму, а зобов'язання залишити місце перебування – при здійсненні внутрішнього туризму) [5, 9–10].

Законодавче визначення поняття «турист» не містить будь-яких ознак, які б вказували на використання туристом під час подорожі природних ресурсів, що зумовлено різноманітними цілями подорожі, метою якої не завжди є відпочинок, оздоровлення чи пізнання нового. У тому разі, коли мова йде про професійно-ділові подорожі (бізнес-туризм) використання природних ресурсів може не відбуватися зовсім.

Таким чином, безпосереднє використання природних ресурсів здійснюється лише тими туристами, основною метою подорожі яких є відпочинок та відновлення фізичних та духовних сил, тобто задоволення рекреаційних потреб. У зв'язку з цим, близьким до поняття турист є термін **рекреант** – особа, яка відновлює у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів свої розумові, духовні і фізичні сили [6]. Поєднавши законодавчі підходи до визначення понять «турист» та «рекреант», пропонуємо називати фізичних осіб – безпосередніх користувачів природних туристичних ресурсів для задоволення власних рекреаційних потреб – **туристами-рекреантами**, та визначати їх як осіб, які здійснюють подорож по Україні або до іншої країни з метою задоволення рекреаційних потреб у відпочинку, оздоровленні, культурно-пізнавальних цілях шляхом використання природних туристичних ресурсів, терміном від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

Категорія туристів-рекреантів за своїм складом є неоднорідною та поділяється на організованих та неорганізованих туристів-рекреантів. Під

організованим туризмом розуміють всі види туризму, що передбачають взаємодію споживача із виробником чи продавцем відповідних послуг, які беруть на себе піклування про його переїзд, розміщення і харчування. Неорганізованим туризмом – є масовий стихійний туризм без налагодження зв'язків між туристами й виробниками чи продавцями рекреаційно-туристичних послуг [4, 40–41].

Слід зазначити, що коли йдеться про організований туризм, тоді виникає туристична діяльність, як діяльність із надання туристичних послуг, споживачами яких виступають туристи, що в їх інтересах здійснюється туристична діяльність. Саме така діяльність є предметом регулювання Закону України «Про туризм» [3], який розглядає туризм виключно як організоване явище (що підтверджується ст. 5 та ст. 4 Закону, якою самодіяльний туризм згадується лише як окремий вид туризму). У зв'язку з цим, правовий статус неорганізованих туристів-рекреантів відрізняється від правового статусу організованих туристів-рекреантів, які є не лише безпосередніми користувачами природних туристичних ресурсів, а й споживачами відповідних послуг, що зумовлює покладення на них додаткових прав та обов'язків.

Суб'єктивні права та обов'язки туристів-рекреантів становлять зміст правовідносин використання природних туристичних ресурсів. Враховуючи поділ туристів-рекреантів на організованих та неорганізованих, їх права та обов'язки можна умовно поділити на три групи: 1) *загальні* (право на реалізацію закріплених Конституцією прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб, захист і повагу людської гідності; право на необхідну і достовірну інформацію про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування, а також виїзду з країни (місця) тимчасового перебування і перебування там, про звичаї місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стан навколишнього середовища; право на сприяння з боку органів державної влади України в одержанні правових та інших видів допомоги, а громадяни України – також і за її межами). Конституційними обов'язками є: обов'язок не порушувати законні інтереси інших осіб, вимоги законів, які діють на території країни перебування; виконувати митні, прикордонні, санітарні та інші правила; поважати політичний та соціальний устрій, традиції, звичаї, релігійні вірування краї-

ни (місця) перебування; відшкодувати збитки, завдані неправомірними діями; 2) *природноресурсові*, які визначають права та обов'язки туристів із використання природних ресурсів; 3) *спеціальні*, які визначають статус туристів-рекреантів як учасників туристичної діяльності.

Загальні та природноресурсові права та обов'язки притаманні як організованим, так і неорганізованим туристам-рекреантам. Спеціальною правосуб'єктністю володіють лише організовані туристи-рекреанти, права та обов'язки яких визначені у ст. 25 Закону України «Про туризм» [3] та зводяться в основному до виконання умов договорів на туристичне та екскурсійне обслуговування.

Для цілей нашого дослідження найбільший інтерес становлять природноресурсові права та обов'язки туристів-рекреантів, зміст яких зводиться до дотримання правил використання природних туристичних ресурсів та регламентується законодавчими актами, які визначають правовий режим тих чи інших природних ресурсів. Так, всі туристи-рекреанти, як організовані, так і неорганізовані використовують природні туристичні ресурси на праві загального користування, ознаками якого, згідно із ч. 2 ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7] є: а) задоволення життєво необхідних потреб, що характеризує дане право як природне право людини; б) безоплатність; в) бездозвільний характер; г) відсутність потреби у закріпленні природних ресурсів за окремими особами.

В межах загального рекреаційного природокористування туристи-рекреанти мають право на безоплатне, вільне, безперешкодне використання природних ресурсів в цілях туризму для задоволення рекреаційних потреб, яке включає в себе право на: відпочинок, здійснення прогулянок, встановлення наметів і розпалення вогнищ у відведених для цього місцях; здійснення різноманітних видів туристичних занять (плавання, дайвінг, серфінг, рафтинг, катання на човнах, катамаранах, пішохідні екскурсії, подорожі на конях, лижні та гірськолижні подорожі, велосипедні подорожі, огляд печер, скелелазіння, парапланеризм, дельтапланеризм тощо); спортивне рибальство та мисливство; проведення фото- і кінозйомки; спостереження за тваринним світом; огляд пам'яток природи, визначних місць та інших природних об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду України; задоволення інших культурних та естетичних потреб (спостереження за мальовничими пейзажами та ландшафтами, збирання ягід, грибів, рослин тощо).

Основна проблема у реалізації туристами-рекреантами своїх прав на використання природних туристичних ресурсів полягає у відсутності уніфікованої правової регламентації права загального рекреаційного природокористування, та його фрагментарне закріплення. Зокрема, основні засади здійснення загального використання природних ресурсів закріплені у ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» [7]. Статтею 66 Лісового кодексу України [8] право загального рекреаційного лісокористування закріплено як складова частина права загального користування лісом та передбачає право громадян на вільне перебування в лісі, безоплатне без видачі спеціального дозволу збирання для власного споживання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо. Статтею 47 Водного кодексу України [9] право загального рекреаційного водокористування закріплено як складова частина права загального водокористування та включає право громадян на купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство. Крім того, згідно із змінами внесеними до Водного кодексу України Законом України від 2 грудня 2010 р. № 2740-VI [10] щодо прибережних захисних смуг, ст. 88 була викладена в новій редакції та доповнена нормами, які закріплюють право загального користування громадян пляжною зоною. Таке право включає безперешкодний і безоплатний доступ громадян до узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони для загального водокористування, а також облаштування у межах населених пунктів місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування пляжних зон для безперешкодного та безоплатного користування. Статтею 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [11] закріплено право загального використання громадян територій та об'єктів природно-заповідного фонду в оздоровчих та інших рекреаційних цілях, при умові додержання встановлених вимог щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів.

На відміну від Водного та Лісового кодексів України право загального рекреаційного землекористування як складова частина права загального землекористування не знайшло відображення. Так, лише у ст. 83 Земельного кодексу України [12] виділяються землі загального користування в межах населених пунктів, деякі з яких можуть використовуватись у рекреаційних цілях (зокрема, парки, пляжі), що буквально свідчить про неможливість реалізації права загального рекреа-

ційного землекористування за межами населених пунктів. Вказана проблема, як слушно зазначає О. Шмигова [13, 97], набуває дедалі більшої актуальності з двох причин. По-перше, у зв'язку із розвитком в Україні сільського зеленого туризму, який, зокрема, передбачає реалізацію права загального рекреаційного природокористування за межами населених пунктів. По-друге, запровадження приватної власності на землю потребує узгодження публічних інтересів, які виявляються у реалізації такого права, і приватних інтересів осіб, у власності яких перебувають земельні ділянки, що потенційно можуть використовуватись при реалізації цього права.

Щодо першого питання, то, на наш погляд, виходячи з аналізу норм земельного законодавства (зокрема ст. 52 Земельного кодексу України [12], яка відносить до земель рекреаційного призначення ділянки зелених зон та зелених насаджень міст та населених пунктів), нормативних документів та актів містобудівного характеру (якими зелені зони міст визначаються приміськими територіями, призначеними для відпочинку, тобто такими, які фактично розташовані за межами міст (населених пунктів)), загальне рекреаційне землекористування може здійснюватись і за межами міст та населених пунктів. Стосовно другої проблеми, то вона частково вирішена по відношенню до лісових та водних природних ресурсів, використовуваних для задоволення рекреаційних потреб. Зокрема ч. 1 ст. 66 Лісового кодексу України [8] передбачена можливість загального, в тому числі рекреаційного, використання лісів приватної власності за згодою їх власників, а ч. 14 ст. 88 Водного кодексу України [9] встановлений обов'язок спеціальних користувачів пляжною зоною забезпечити безперешкодний та безоплатний прохід вздовж берега моря, морської затоки чи лиману. Проте, невирішеними залишаються питання можливості реалізації права загального рекреаційного водокористування водними об'єктами приватної власності (відповідно до ч. 2 ст. 59 Земельного кодексу України [12] загальною площею до 3 гектарів) та на земельних ділянках пляжної зони, на яких розташовані санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори, використання яких, згідно із ч. 13 ст. 88 Водного кодексу України [9], на праві загального користування заборонено. На нашу думку, доцільніше було б запровадити підхід аналогічний тому, який закріплений в Лісовому кодексі України [8], а саме – дозволити таке використання за згодою власника або адміністрації відповідної рекреаційної установи.

Незважаючи на деякі позитивні зрушення у правовому регулюванні права загального рекреаційного природокористування, вказана проблема залишається і досі актуальною. На необхідності її нагального вирішення неодноразово наголошували юристи-науковці. Зокрема, І. О. Костяшкін відзначає, що оскільки організацією відпочинку займаються, як правило, спеціальні природокористувачі, то право загального користування рекреаційними ресурсами, якщо не повністю, то в значній мірі залежить від волі спеціального користувача чи, в кращому випадку, місцевої ради, яка може передати відповідний ресурс у власність або у користування певному суб'єкту, який, уже в свою чергу, встановлюватиме правила «загальнодоступного» – по суті вторинного природокористування [14, 264].

Вважаємо за необхідне відзначити, що право загального користування природними туристичними ресурсами також поділяється на види, що визначається специфікою природних об'єктів, використовуваних для туризму, та особливостями суб'єктного складу туристів-рекреантів. Так, організованими туристами-рекреантами використовуються переважно природні туристичні ресурси в межах рекреаційних зон, тобто здійснюється комплексне використання природних ресурсів, організацією використання яких займаються, як правило, власники об'єктів стаціонарної рекреації або особи, у віданні та на території яких вони перебувають. Неорганізовані туристи-рекреанти реалізують право загального рекреаційного природокористування і поза межами рекреаційних зон, використовуючи при цьому відокремлені природні туристичні ресурси. У зв'язку з цим, право користування природними туристичними ресурсами організованих туристів-рекреантів включає в себе їх перебування у зонах відпочинку, туристських базах, спортивно-оздоровчих таборах та на інших подібних об'єктах, розмішених підприємствами, установами та організаціями в рекреаційних зонах у встановленому законом порядку; колективні виїзди громадян на території, розташовані за межами об'єктів рекреаційної інфраструктури; спортивний туризм, пов'язаний із переміщенням згідно з визначеними маршрутами; екскурсії під керівництвом фахівців з метою колективного огляду та вивчення цінних природних об'єктів. Право користування природними туристичними ресурсами неорганізованих туристів-рекреантів поширюється на їх перебування у рекреаційних зонах, у спеціально передбачених для цієї мети місцях; вільне індивідуальне перебування у лісах, біля водоймищ

рекреаційних зон, поза межами зон масового відпочинку населення; перебування в лісі з метою збирання грибів, ягід, трав тощо [15, 64].

Стосовно обов'язків туристів-рекреантів, то вони диференціюються на *загальні* та *спеціальні* залежно від виду використовуваних природних ресурсів для туризму. До **загальних обов'язків** відносять: обов'язок використовувати природні туристичні ресурси відповідно до їх цільового призначення та не здійснювати дій, що впливають чи можуть негативно вплинути на природний стан таких ресурсів; обов'язок додержуватися правил пожежної безпеки та санітарно-гігієнічних вимог, приписів дорожніх та інших знаків, які регулюють поведінку та пересування у межах рекреаційних територій та поза ними; обов'язок додержуватись встановлених відповідними органами та службами обмежень у використанні природних ресурсів для рекреаційних потреб (наприклад, ч. 2 ст. 66 Лісового кодексу України [8] встановлені обмеження щодо кількості безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо, тобто їх збір повинен проводитися з урахуванням максимальних норм безоплатного збору, встановлених відповідними органами); обов'язок виконувати вимоги працівників служб лісової охорони та охорони водних об'єктів; обов'язок використовувати транспортні засоби лише для їзди по дорогах, визначених показниками, і залишати ці засоби у спеціально відведених для їх стоянки місцях; обов'язок не порушувати заборон щодо збирання квітів, лікарських та інших рослин; обов'язок не допускати пошкодження та вирубки дерев, чагарників, пошкодження лісових культур і ґрунтового покриву, засмічення та забруднення лісових і водних об'єктів, зливу паливно-мастильних матеріалів, переслідування тварин, розорення їх житла та споруд (лігва, нори), мурашників тощо.

Про **спеціальні обов'язки** мова йде тоді, коли туристами-рекреантами використовуються природні ресурси, що мають спеціальний правовий режим (наприклад, об'єкти та території природно-заповідного фонду України, природні об'єкти культурної спадщини, екологічно забруднені ресурси та комплекси) або окремі види ресурсів та територій, наприклад, водні рекреаційні зони та пляжі, ліси. Тому спеціальними обов'язками, зокрема, є: 1) щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду України (обов'язок використовувати природні туристичні ресурси природно-заповідного фонду України з урахуванням територіальної організації об'єктів та комплексів природно-заповідного фонду України. Іншими

словами – здійснювати використання природних ресурсів в цілях туризму лише у спеціально відведених для цього зонах; обов'язок використовувати природні туристичні ресурси природно-заповідного фонду України у спосіб, що найменш шкідливий для них та забезпечує максимальну схоронність таких ресурсів та комплексів у природному стані); 2) щодо рекреаційних зон водних об'єктів (місць масового відпочинку на воді) такі обов'язки встановлені у вигляді заборон здійснювати певні дії відпочиваючим. Зокрема, відповідно до п. 2.6 Правил охорони життя людей на водних об'єктах України [16] громадянам, які відпочивають у місцях масового відпочинку, забороняється: запливати за огорожувальні буї; підпливати до моторних суден, вітрильників, веслових човнів та інших плавзасобів; залізати на технічні та попереджувальні знаки, буї та інші предмети; використовувати рятувальні засоби і спорядження не за призначенням; стрибати в воду зі споруд, не пристосованих для цього і в місцях, де невідомі глибина та стан дна; розпивати спиртні напої і купатись в нетверезому стані тощо; 3) щодо лісів (ч. 3 ст. 66 Лісового кодексу України [8] передбачено, зокрема, обов'язок лісокористувачів виконувати вимоги пожежної безпеки у лісах, а також користуватися лісовими ресурсами способами і в обсягах, що не завдають шкоди відтворенню цих ресурсів, не погіршують санітарного стану лісів); 4) щодо об'єктів культурної спадщини (ст. 22 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [17] встановлює заборону на знесення, змінення, замінення, переміщення (перенесення) на інші місця пам'яток, їхніх частин, пов'язаного з ними рухомого та нерухомого майна).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що правосуб'єктність – коло прав та обов'язків – суб'єктів правовідносин використання природних туристичних ресурсів визначається правовим титулом, на підставі якого вони здійснюють використання таких ресурсів. Фізичні особи, зокрема, туристи-рекреанти, здійснюють використання природних туристичних ресурсів на праві загального рекреаційного природокористування, яке включає загальне земле-, водо-, лісо- та інші види користування. На правовий статус туристів-рекреантів також впливає форма здійснення ними туризму. Якщо мова йде про неорганізований туризм, то туристи-рекреанти виступають первинними природокористувачами, оскільки здійснюють право загального рекреаційного природокористування туристичними ресурсами, які, як правило, не перебувають у приватній власності чи користуванні спеціальних природо-

користувачів. У випадку, коли здійснюється організований туризм (в рамках туристичної діяльності), то туристи-рекреанти по суті є вторинними користувачами природних туристичних ресурсів, оскільки останні вже перебувають у приватній власності чи користуванні спеціальних природокористувачів. Враховуючи зловживання останніми своїми правами, що призводить до

обмеження права загального рекреаційного природокористування туристами-рекреантами, очевидна необхідність закріплення на законодавчому рівні основних засад (принципів та положень) права загального рекреаційного природокористування, в тому числі загального використання природних ресурсів для туризму.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Природноресурсове право України : навч. посібн. / за ред. І. І. Каракаша. – К. : Істина, 2005. – 376 с.
2. *Ткаченко Е. Н.* Право пользования курортными, лечебно-оздоровительными и рекреационными зонами: дисс. ... канд. юрид. наук / Е. Н. Ткаченко. – Харьков, 1999. – 146 с.
3. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР в редакції Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – Ст. 180.
4. *Смаль І. В.* Рекреация і туризм : короткий тлумачний словник термінів і понять / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2006. – 80 с.
5. *Гнатюк М. Р.* Закон України «Про туризм» : постановчий коментар / М. Р. Гнатюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 200 с.
6. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330 // Офіційний вісник України – 2009. – № 57. – Ст. 1997.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
8. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII в редакції Закону України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.
9. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
10. Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2740-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 101. – Ст. 3605.
11. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
12. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.
13. *Шмигова О.* Поняття та юридичні ознаки права рекреаційного природокористування // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2007. – Вип. 74-76. – С. 95-102.
14. *Костяшкін І. О., Лисокоць А. С.* До питання реалізації права загального землекористування громадян на землях рекреаційного призначення // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2 (22). – С. 259-265.
15. *Ткаченко О.* Право користування природними ресурсами рекреаційних зон // Право України. – 1999. – № 5. – С. 62-64.
16. Про затвердження Правил охорони життя людей на водних об'єктах України : Наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 3 грудня 2001 р. № 272 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 6. – Ст. 264.
17. Про охорону культурної спадщини : Закон України № 1805-III від 8 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

Семенець О. С. Туристы как субъекты правоотношений использования природных ресурсов в Украине: общая характеристика и правовой статус

В статье исследуются субъекты правоотношений использования природных ресурсов для туризма, в частности, осуществлено разделение его субъектов на управомоченных и обязанных, дана их общая характеристика. Автором предложены определение понятия «туристов-рекреантов» и классификация таких субъектов в зависимости от вида туризма, а также детально проанализированы их права и обязанности. На основе проведенного исследования сделан вывод о том, что туристы-рекреанты, как организованные, так и неорганизованные, реализуют свои права и обязанности в системе права общего рекреационного природопользования, которое нуждается в неотложном закреплении на законодательном уровне.

Ключевые слова: туризм, рекреация, правоотношения использования природных ресурсов для туризма, субъекты туристического использования природных ресурсов, туристы-рекреанты, право общего рекреационного природопользования

Semenets Olga. Tourists as subjects of legal relationships of use of natural resources in Ukraine: general characteristic and legal status

The article examines subjects of legal relationships concerning use of natural resources for the purpose of tourism, in particular their division into authorized and obliged is conducted and general description is given thereof. An author offers definition for the «tourists-recreants» and classifies them depending on a kind of tourism; in detail analyses rights and duties of such subjects. On the basis of the conducted research, the author concluded that tourists-recreants, both organized and unorganized, realize their rights and duties in the system of the right to general recreational use of natural resources, which needs to be urgently legislatively fixed.

Key words: tourism, recreation, legal relationships of the use of natural resources for the purpose of tourism, subjects of touristy use of natural resources, tourists-recreants, right to general recreational use of natural resources